

STRESZCZENIE
pracy doktorskiej pt.:
Rola Oddziału II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego w operacji „MOCR-Trust”

Praca doktorska pod ww. tytułem jest analizą operacji sowieckiego kontrwywiadu (lub ściślej biorąc, w związku z kolejnymi reorganizacjami sowieckich służb, realizowaną przez *Osobyj Otdiel Wsierossijskoj Komisji po Bor'bie z Kontrrewolucyj i Sabotażom* (OO WCzK), *Kontrrazwiedywatelnyj Otdiel Głównego Politczeskogo Uprawlenija* (KRO GPU) i wreszcie *KRO Objedinionnogo GPU*) prowadzoną w latach 1921 – 1927 w celu dezinformowania zarówno wojskowo-politycznych organizacji białogwardyjskich na Zachodzie i na terenie ZSRR, jak i wywiadów mocarstw zachodnich, i państw limitrofowych.

Dezinformacja ta, realizowana na szeroką skalę (gdyż Sowieci docierali do wszystkich organizacji emigracji rosyjskiej i do większości organizacji wywiadowczych państw uznawanych za wrogie) była skutkiem politycznego zapotrzebowania wynikającego z potrzeby konsolidacji sowieckiej władzy oraz odbudowy armii i gospodarki zniszczonych wskutek obu rewolucji (lutowej i październikowej) oraz wojny domowej prowadzonej w niebywale brutalny i niszczący dla tkanki społecznej sposób.

Sowiecki kontrwywiad, by móc zrealizować ww. cel, stworzył fikcyjną organizację podziemną, która nawiązała kontakty z przedstawicielami zachodnich sztabów generalnych i białej emigracji, przekonując ich, że dni Rosji Sowieckiej są policzone, gdyż – rozczarowane bolszewizmem elity wojska, administracji i nawet samego GPU – zawiązały spisek, w celu przejęcia władzy w Rosji i odtworzenia Rosji przedrewolucyjnej, w wersji jednakże łączącej monarchię konstytucyjną z istnieniem „sowietów” (rad) jako reprezentacji szerokich mas społeczeństwa. Obalenie reżimu bolszewickiego miało się odbyć w ramach przewrotu wojskowego realizowanego przez spiskowców i wspartego przez uczestniczące w spisku oddziały Armii Czerwonej i GPU.

Przejawem erozji reżimu komunistycznego, zdaniem podesłanych na Zachód prowokatorów GPU, miała być Nowa Ekonomiczna Polityka (NEP), rzekomo zmierzająca do odtworzenia burżuazyjnych stosunków do-rewolucyjnej Rosji. Tym samym, GPU wykorzystało taktyczną zmianę w polityce gospodarczej reżimu sowieckiego dla uwiarygodnienia założeń operacji dezinformacyjnej, czyli do przekonania Zachodu, że w Rosji dojrzewa *coup d'etat*, którego rezultatem będzie restauracja monarchii w jej wersji akceptowalnej dla zachodnich demokracji oraz zarówno spłata carskich długów, jak i pełne otwarcie gospodarcze na Zachód zainteresowany eksploatacją bogactw naturalnych Rosji.

Po raz pierwszy w historii służb specjalnych, wykorzystano na szeroką skalę w praktyce założenia wypracowane przez wysokich urzędników carskiej Ochrony (Siergieja Zubatowa, Władymira Dżunkowskiego i Arkadija Koszko), w myśl których możliwym było manipulowanie przeciwnikiem politycznym poprzez fikcyjne organizacje kontrolowane w całości przez organy bezpieczeństwa wewnętrznego za pomocą sieci prowokatorów i agentów wywodzących się biograficznie i kulturowo ze środowisk będących celem manipulacji.

Dzięki mistrzowskiej realizacji tych założeń przez kierownictwo KRO GPU i świetnie dobrany zespół prowokatorów, i agentów infiltracyjnych pozostających pod ścisłą kontrolą sowieckiego kontrwywiadu, Rosji Sowieckiej udało się uzyskać niezbędny jej czas (tzw. *pieredyszku*), oraz zastrzyk technologii, specjalistów i pieniędzy, płynących z Zachodu, pomimo wiedzy o tym, że Sowieci stale - zarówno w sferze deklaratywnej, jak i praktycznej - zmierzają do obalenia zachodnich systemów politycznych.

Ważność operacji Trust jako problemu badawczego wynika z trzech elementów:

- analiza założeń operacji pozwala zrozumieć procesy decyzyjne zachodnich mocarstw, których beczynność i niepojęte – z punktu widzenia geopolityki - współdziałanie ekonomiczne z państwem sowieckim w pierwszych latach po zakończeniu wojny domowej pomogły reżimowi bolszewickiemu w odbudowie przemysłu, administracji i armii, co zabezpieczyło dalsze istnienie ZSRR i dało temu państwu podwaliny do odegrania w przyszłości roli światowego supermocarstwa;
- daje podstawy do zrozumienia dynamiki działania polskiego wywiadu (Oddziału II SG WP) w ciągu dwudziestolecia, który – wskutek uwikłania się w kontakt z sowieckimi prowokatorami – w istocie stał się narzędziem GPU, które wykorzystało polską armię do skutecznego implementowania agentury na zachodzie Europy, a przy tym od 1921 do 1939 r. nie był w stanie prowadzić głębokiego wywiadu w ZSRR, co zaowocowało kompletnym zaskoczeniem polskiego rządu przez wkroczenie Armii Czerwonej do Polski 17.09.1939 r.;
- i wreszcie, dzięki zrozumieniu, że operacja Trust stała się kanwą, na której oparto założenia strategiczne działalności służb sowieckich i rosyjskich (po upadku ZSRR), pozwala na wypracowanie paradygmatu badania aktywności służb sowiecko-rosyjskich od 1921 r. do dnia dzisiejszego.

Analiza operacji Trust w pracy została oparta na następującej bazie źródłowej:

- na zeznaniach rzekomego defektora z OGPU, Eduarda Oppperputa, który w 1927 r. – po odgrywaniu kluczowej roli w dezinformowaniu przez Trust rosyjskiej emigracji i

polskiego wywiadu, uciekł na Zachód, gdzie złożył obszerne wyjaśnienia, będące (co zilustrowano w pracy) *de facto* kontynuacją dotychczasowej operacji, tyle że w nowej formie;

- na pisemnych wyjaśnieniach oficerów Oddziału II SG WP oraz wysłanników organizacji białogwardyjskich, będących ofiarami prowokatorskiej działalności GPU w ZSRR;
- na szczątkowych materiałach archiwalnych wytworzonych przez Oddział II SG WP (zarówno w centrali, jak i w placówkach działających w interiorze, i w eksteriorze) dokumentujących działania polskiego wywiadu w trakcie trwania operacji dezinformacyjnej realizowanej przez Sowietów;
- na materiałach prasowych, pojawiających się zarówno w prasie emigracyjnej, jak i sowieckiej w okresie trwania operacji, zwłaszcza w jej końcowym etapie;
- na pracach wspomnieniowych polskich oficerów Oddziału II SG WP i przedstawicieli rosyjskiej emigracji będących ofiarami aktywności sowieckich prowokatorów;
- na monografiach historycznych, próbujących rekonstruować z ubożego i zmanipulowanego materiału dokumentalnego zarówno przebieg operacji, jak i kontekst polityczno-wojskowy wydarzeń;
- i wreszcie na *quasi* dokumentalnych wytworach literackich, które powstały pod auspicjami sowieckich służb, służących do kształtowania dyskursu na temat „Trustu” w kierunku pożądanym z punktu widzenia interesów sowieckiego kontrwywiadu.

Zasadniczym celem badawczym niniejszej pracy jest dokonanie możliwie najbardziej wszechstronnej analizy operacji Trust, traktując ją jako *case study* niezbędny zarówno dla zrozumienia wypracowanych przez GPU podówczas metod, a nade wszystko wyjaśnienia, jak doszło do wykorzystania przez służby sowieckie Oddziału II SG WP, który – nieświadomie - odegrał kluczową rolę w powodzeniu całej operacji.

W tym celu, aby umożliwić możliwie wszechstronną analizę zjawiska, w pracy podjęto następujące wątki badawcze:

- Omówiono teoretyczne podstawy operacji typu dezinformacyjnego wraz z nakreśleniem perspektywy historycznej ich pojawienia się i ewolucji.
- Scharakteryzowano dwa główne elementy analizowanej w pracy operacji Trust, czyli sowieckie GPU jako dezinformatora oraz „białą emigrację” i Oddział II SG WP jako

ofiary dezinformacji, w celu ustalenia, dlaczego polski wywiad został wybrany jako główny kanał dezinformacji.

- Przeanalizowano zarówno uwarunkowania polityczne stojące za inicjacją operacji Trust, jak i wynikające z nich prawdopodobne cele operacji stawiane przez kierownictwo GPU.
- Osadzono tę analizę w szerokim kontekście realizowanej przez ZSRR polityki wewnętrznej oraz zagranicznej, co pozwoliło zrozumieć powody przeprowadzenia operacji.
- Przeanalizowano kanały informacyjne użyte przez GPU w celu dezinformacji Oddziału II SG WP.
- Nakreślono metodykę nawiązania kontaktu z ofiarami dezinformacji przez sowiecką podwójną agenturę, jak i użyte przy tym sposoby uwiarygodnienia agentów.
- Scharakteryzowano przy tym główne elementy podstawowego mechanizmu opisywanej operacji dezinformacyjnej, tj. tzw. sprzężenie zwrotne.
- Opisano kulisy zakończenia operacji, tj. rzekomą ucieczkę E. Opperputa z ZSRR, „zdekonspirowanie” Trustu na Zachodzie oraz jej rzeczywiste cele.
- W zakończeniu dokonano analizy źródeł porażki Oddziału II SG WP w starciu z nową metodyką działania sowieckich służb. Omówiono przy tym zarówno czynniki związane z psychologią poznawczą i psychologią funkcjonowania w organizacji, jak i wynikające ze struktury Oddziału II oraz uwarunkowań politycznych jego działania. Przedstawiono także hipotezę roboczą dotyczącą możliwości działania w Oddziale II SG WP agentów wpływu i „kretów” wraz z analizami poszlakowymi odnoszącymi się do dwóch oficerów Oddziału II, którzy – z uwagi na wychwycone niejasności w ich zachowaniach – mogą stać się w przyszłości przedmiotem dalszych badań mających na celu sfalsyfikowanie lub konfirmowanie wzmiankowanej wyżej hipotezy roboczej.

